

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

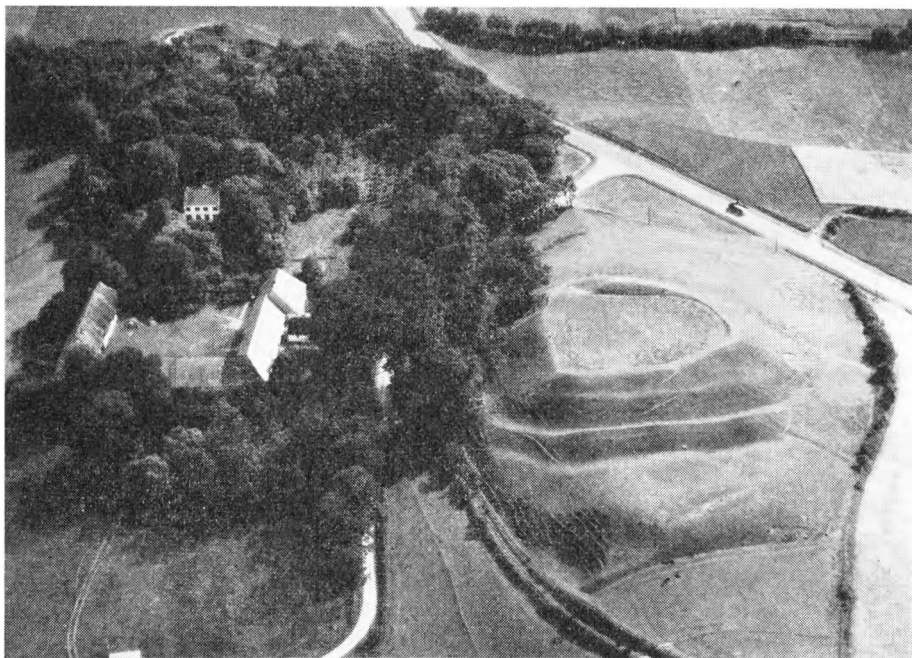
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

*Søbygaard med Voldstedet
af den gamle Borg.*

*Luftfotografi af H. Stiesdal.
Nationalmuseet.*

Det nye Søbygaard

Af dr. phil.
overarkivar Erik Kroman.

DET nuværende Søbygaard er bygget o. 1580 af Hertug Hans d. Yngre som et Led i hans Indførelse af Storgodsdrift rundt om i hans Besiddelser. 1609 siger han selv, at han byggede Søbygaard for c. 30 Aar siden. Efter Tidens Skik anlagdes Gaarden i en lille Sø, som blev dannet ved Opdæmning af en Bæk umiddelbart Øst for det gamle Voldsted, hvor der vel tidligere har været en Sump eller Mose. Saavel Hovedbygningen som Ladegaarden laa paa indtil 4 Meter høje firkantede Banker med stejle stensatte Sider, forbundne indbyrdes og med Land med Vindebroer, som kunde hejses ved Hjælp af Jernkæder. Et Anlæg af denne Art har paa den Tid, da Ildvaaben for længst var taget i Brug, ikke haft nogen som helst militær Betydning, ganske særlig ikke i dette Tilfælde, da man kunde lukke Vandet ud ved at aabne for Dæmningen, men det har givet Stedet en vis eksklusiv Karakter. Hovedbygningen havde som den eneste af de nye Herregaarde paa Ærø et slotsagtigt Præg og den er da ogsaa fra Begyndelsen og lige til Nutiden blevet betegnet som »Slottet«. Over de hvælvede, solidt murede Kældere rejste Bygningen sig i 2 Etager foruden Loftsetagen med et firkantet Trappetaarn med Indgangen og en Vindeltrappe midt for Façaden mod Ladegaarden. Taarnet afsluttedes opefter med en Gavl med Taarnur og en derover frit hængende Klokke. Paa Bagsiden havde Bygningen 2 kraftige firkantede Fremspring, som rummede Toiletterne. Herfra førte 2 store murede Kloakker ud til Søen. Hele Bygningen bortset fra den høje Kælderetage var opført af Bindingsværk og var 12 Fag lang og 6 Fag bred.

Af Beskrivelsen af Boet efter Hertug Christians Død 1633 faar man temmelig nøjagtig Underretning om Rumfordelingen og Møbleringen. I Stueetagen var der til højre for Indgangen en Stue med 2 Sideværelser, til venstre

Køkkenet, et Sidekammer og et »Sølvkammer«, i 2. Etage (»mittelsten Sahl«) var der en tilsvarende Fordeling, nemlig til hver Side en Stue med 2 Sidekamre, endelig var der i Loftsetagen (»obersten Gemack«) 3 Kamre paa hver Side samt et Forrum (»Fodergemack«), hvor det store Taarnur stod. I alle Etager er man vistnok fra Trappetaarnet kommet ind i et Midterrum, hvorfra der har været Indgang til begge Sider. Bygningen var yderst nødtørftig møbleret. I 2. Etage var Stuen og de 2 Sidekamre til højre helt umøblerede, derimod var det øvrige af Etagen den mest møblerede Del af Bygningen og øjensynlig Hertugens Opholdsrum, naar han besøgte Søbygaard. Her stod (i Midterrummet?) en Skænk med drejede Ben, 2 Fyrretræsborde og en stor Egebænk, i Stuen til venstre var der et nyt Asketræsbord med drejede Ben og 2 Skuffer med Laas, et Fyrretræsbord, 4 Brædestole, 2 drejede Stole samt (ved Kaminen) 2 smaa Ildbukke, og i hvert af de 2 Sidekamre en Spaan (Fletværk?) -Seng. Her var ogsaa det nødtørftige Bordservice af Tin: 4 Fade, 4 Tallerkener, 1 Kande, 1 Bæger eller Pæglemaal (»Quartier«) og 2 Lysstager.

I et Inventar fra 1634, efter at Hertug Philip havde overtaget Gaarden, er Bohavet endnu mere sparsomt.

Ladegaardens Bygninger, ligeledes af Bindingsværk, omfattede som nu 3 sammenhængende Længer, udvendig ialt 80 Fag, indvendig 63 Fag og med en Bredde af 6 Fag. Saa vidt man kan forstaa af Beskrivelsen, var Østlængden Heste- og Kostald, Midterlængden Lade (der nævnes en lang og en firkantet Lade), mens Vestfløjen med Porthuset rummede Brygge- og Bagehus samt Fogedens og Kokkepigenes Beboelsesrum. Vestfløjen og Midterfløjen havde Tegtag, mens Kostalden var tækket med Straa. Uden for den egentlige Ladegaard laa desuden enkelte spredte Bygninger. Mejeriet (»das Meyerhaus«) 7

Fag langt af Bindingsværk med Tegltag, en lille lerklinet gammel Bygning paa 5 smaa Fag med Tegltag paa »Forpladsen« samt »Jærgaarden« foran Gaarden (Jägerhoff vorm Hoffe) paa 12 Fag med lerklinede Vægge og Straatag. Her var Stalde til Faar og Smaakvæg samt en »Kogaard«, som sammen med det øvrige var omgivet af en Mur af Marksten.

Hovedbygningen har kun sjældent været benyttet som Bolig af Herskabet. Hertug Hans har 1590 dateret et Brev paa Søbygaard og ogsaa Hertug Christian, som 1622 arvede Ærø efter sin Fader, har lejlighedsvis boet der, selv om han i Almindelighed residerede paa Graasten, hvor Herskabsboligen ganske vist var betydelig mindre, men som til Gengæld havde rummelig Plads i Sidebygningerne. Efter Hertug Christians Død 1633 fik hans Broder Hertug Joachim Ernst af Plön ved Forliget i Eckernförde 1634 Søbygaard med den vestlige Fjerdedel af Ærø. Han ses imidlertid overhovedet ikke at have besøgt Ærø. Under Svenskekrigen opbevarede Korn, som blev holdt tilbage som Hjælp til Bønderne, i Slottets Stuer. Ved Hertug Philips Død 1671 arvede hans yngste Søn Bernhard Søbygaard. Han var dansk General og deltog som saadan i Krigen mod Sverrig og udmærkede sig ved Erobringen af Wismar 1675. Samme Aar bortforpagtede han Søbygaard for et Tidsrum af 3 Aar ved en Kontrakt dateret Søbygaard. Allerede det følgende Aar døde han pludselig af Feber paa Plön, hvorefter hans ældre Broder August, som havde faaet tildelt Nordborg med den nordlige Halvdel af Als, arvede Søbygaards Len. Hertug August har utvivlsomt kun ganske undtagelsesvis besøgt Søbygaard. Ved hans Død 1699 arvede hans yngste Søn Christian Carl de to ærøske Len, Søbygaard og Gudsgave, og han har i hvert Fald i Perioder boet paa Søbygaard, hvor han har dateret flere Breve. Han lod anlægge en Allé gennem Skoven i Snorløkke. Allerede 1706 døde han i Sønderborg, hvor han havde et Hus. Da han havde indgaaet et ikke standsmæssigt Ægteskab med en Datter af Amtmanden paa Nordborg, Dorothea Christine v. Aichelberg, havde han maattet slutte et Forlig med den ældre Broder Joachim Frederik af Nordborg, hvorefter denne ved Christian Carls Død overtog de ærøske Len. Han bortforpagtede straks Søbygaard, og Gaarden blev herefter til Stadighed lige til Udstykningen 1771 drevet af Forpagtere. Mens Fogederne, som tidligere havde ledet Driften af Gaarden og som Regel samtidig havde været Amtsskrivere (Amtsforvaltere), havde boet i Huset ved Porten i Ladegaarden, hvor ogsaa Amtsstuen var, fik Forpagteren Bolig i en Del af Hovedbygningen, mens en anden Del var reserveret til Herskabet. Joachim Frederik har dog formodentlig yderst sjældent besøgt sine ærøske Besiddelser. Da han døde 1722, tog Kongen sig af Christian Carls Enke og hendes Søn Frederik Carl, som var født efter Faderens Død, og ophøjede dem i Fyrstestanden. Samtidig afsluttede han en Overenskomst med Frederik Carl, hvorefter denne foreløbig fik overdraget Sø-

*Søbygaards Hovedbygning.
Fot. af H. Stiesdal, Nationalmuseet.*

bygaard og Gudsgave samt Nordborg og Melsgaard paa Als, mens Hjortspring og Østerholm tilfaldt Kronen. Frederik Carl drog derefter udenlands, og i hans Fraværelse styredes hans Besiddelser af en Kommission. Da han 1729 ogsaa arvede de plønske Besiddelser, overdrog han i Henhold til Aftalen de nordborgske og ærøske Godser til Kongen, mens han selv som Hertug af Plön overtog Slægtens holstenske Besiddelser.

Hovedbygningen var i Tidens Løb blevet stærkt medtaget. Allerede paa Svenskekrigenes Tid blev der klaget over dens Brøstfældighed, navnlig var Trappetaarnet (»der Windelstein«) sunket. Paa et eller andet Tidspunkt har man set sig nødsaget til at nedtage den øverste Etage og fjerne Trappetaarnet. I en Indberetning 1755 hedder det: Søbygaard har tilforn tilhørt Hertugerne af Nordborg, hvilke undertiden ogsaa der have resideret, indtil den jetzige Hertug af Plön overdrog Nordborg med de dertil hørende Søbygaard og Gudsgave Distrikter til Kongen af Danmark, som den nu tilhører. Den har nu mistet meget af sin forrige Anseelse, saasom det fyrstelige Slot, der laa midt i en Sø adskilt fra det øvrige af Gaarden, er afbrudt indtil nederste Etage. Det var da beboet af Amtsforvalteren paa Nordborgs Fuldmægtig, mens Forpagteren havde Bolig i Ladegaarden. Det hedder om denne, at den er nogenlunde i Stand, dog alt for indkneben. Allerede fra Begyndelsen af 18. Aarhundrede var der dog blevet klaget over, at Laden (Midterfløjen) var faldefærdig, og under en Orkan den 25. Marts 1757 om Aftenen styrtede den sammen, hvorved nogle Kreaturer blev dræbt, mens andre blev kvæstet (H. P. Webers Dagbog). Den blev derefter genopbygget i Grundmur i sin nuværende Skikkelse.

Grundlaget for det Søbygaard, som Hans d. Yngre oprettede c. 1580, har været de 4 Gaarde, hvori det ældste Søbygaards Jorder var delt. Da Hertugen imidlertid, som han selv fortæller, samtidig omregulerede Søby og gjorde alle Gaarde lige store, er der ikke Tvivl om, at han har benyttet Lejligheden til at lægge en betydelig Del af Søbys Jorder til Søbygaard. Ogsaa Hertug Christian

har i hvert Fald inddraget en enkelt af Søbys Gaarde under Søbygaard. Hertug Joachim Ernst gav yderligere Gaarden en betydelig Udvidelse, idet han 1638 lod et Stykke af Lebys Jord, c. 60 Tdr. Land, det saakaldte Leby Kobbel, som ikke havde direkte Forbindelse med Søbygaards øvrige Tilliggende, lægge under Gaarden, hvorved Søbygaard blev Ærøs største Herregaard. Omtrent samtidigt lod han bygge en Ladebygning langs Voldstedet af det gamle Søbygaard. Stedet, hvor den har ligget, benævnes endnu Logulvet. Man maa ved disse Nedlæggelser af Gaarde dog erindre, at man ofte havde Vanskelighed med at faa Gaardene besat, og at der overalt i Landet til Stadighed var talrige øde Gaarde. Søbygaards Jorder var, som det var sædvanligt ved de sønderjyske og holstenske Herregaarde, delt i Kobler med skiftende Afgrøder. Foruden Lebykobbel omfattede Søbygaards Marker følgende Kobler: Sømarken (ved Vitsø), Stenager, Mølleager, Stærrose, Havrekobbel, Langevrette, Gammel-løkke, Store Røndal, Lille Røndal, Skælhave, Snorløkke, (de 3 sidste ved Nordkysten) samt Albertsløkke (ved Landevejen), endvidere et Par Enge, Kifsmaj og Bromaj (ved Vitsø). Navnene er stadig bevaret. Albertsløkke hed allerede saaledes, da Søbygaard blev udstykket, men Navnet var i Virkeligheden en Forvanskning af Abildbjergsløkke, som Jordstykket hed 100 Aar tidligere. (Abild = Æbletræ, Løkke = indhegnet Jordstykke). Indtil 1750 var Snorløkke delvis skovbevokset.

Som de øvrige af Tidens Herregaarde blev Søbygaard drevet ved Bøndernes Hoveri, og der var kun det nødvendigtste Folkehold fast knyttet til Gaarden. I Almindelighed var der kun en Foged og en »Fodknægt« samt en Mejerske og nogle faa Piger.

I 18. Aarhundrede kom paa ny en Tid, da man fandt, at det var mere fordelagtigt at opløse de store Gaarde i mindre Brug. Det var samtidig de store Landboreformers Tid, hvor man søgte at ophjælpe Bondestanden. Alle Hans d. Yngres Herregaarde, som efterhaanden var kommet i Kronens Eje, blev nu opløst. 1771 udstykkedes ogsaa Søbygaard og solgtes i Parceller paa Auktion til de højstbydende. »Slottet« med Ladegaarden blev købt af Amtsforvalterens Fuldmægtig Christian Hansen paa Søbygaard, som tillige købte de nærmest liggende Jorder af Sømarken, Mølleager og Stærrose. Da hans Enke, Anne Clausen (Madam Hansen), 1784 giftede sig med Ove Fabricius, senere Kirkeinspektør paa Ærø, Søn af Præsten i

Rise, Hans Tage Fabricius, kom Gaarden, som nu var reduceret til c. 100 Tdr. Land, til Slægten Fabricius og senere til den beslægtede Familie Barfoed. Om disse Familiers tragiske Skæbne se Ellen Fabricius: Slægten Fabricius paa Søbygaard. 1875 blev Gaarden af Familien Barfoed solgt til Gaardejer Peter Eriksen Knudsen, hvis Slægt siden har ejet den. Ved Arveskifter er dens Tilliggende dog efterhaanden blevet stærkt reduceret. Gaarden ejes nu af P. E. Knudsens Sønnesøn Christen Knudsen.

Trods sit nuværende Forfald er Søbygaard en enestaaende Erindring om Fortiden. Næppe nogen Herregaard i Landet har bevaret sin oprindelige Plan saa fuldkomment som Søbygaard. Af Bygningerne i Ladegaarden gaar formodentlig Østfløjen og en Del af Vestfløjen tilbage til Hertug Hans' Tid. Af Hovedbygningen er kun de solide Kældere bevaret, mens det oprindelige Bindingsværk er blevet erstattet med Grundmur - ifølge Meddelelse fra P. E. Knudsens Søn, Peter Christensen Knudsen, som ejede Gaarden fra 1901 til 1925, skal Bagsiden være opført 1829 og Forsiden og Gavlene i Begyndelsen af 1860'erne. Sammen med Voldstedet af det ældste Søbygaard afspejler Søbygaard en væsentlig Del af Ærøs Historie, helt tilbage fra Vendertiden over de skiftende Hertugslægter frem til Nutiden. Stedet rummer en charmerende Romantik, og Navnet Søbygaard har da ogsaa en særlig Klang for Ærøboerne. Man maa haabe, at dette Sted, hvor Fortiden paa saa haandgribelig Maade træder en i Møde, maa kunne bevares ogsaa for kommende Slægter.

Til Billedet af Søbygaard og det gamle Voldsted hører ogsaa Søbygaards Mølle, »Vestermølle«, som ligger paa Toppen af Højdedraget, som hæver sig bag Voldstedet. Dens Historie gaar Aarhundreder tilbage, maaske helt tilbage til den gamle Borgs Tid. Den nuværende Mølle er bygget 1834 af Christian Nissen og afløste 2 Stubmøller, den ene til Mel og den anden til Gryn. Den har i nogle Aar været ude af Brug, men er efter Ejeren Nis P. Nissens Udtalelse fuldkommen intakt og i udmærket Stand. Denne Mølle, der baade historisk og landskabeligt er den mest interessante paa Ærø, burde frem for nogen anden Mølle paa Ærø være fredet. Det er med stor Forbavselse og dyb Beklagelse, at Ærøboerne har erfaret, at Nationalmuseet er gaaet ind for i Stedet at frede Søby Mølle, som baade landskabeligt og historisk (den er bygget i 1880'erne), er uden Interesse og kun har den Fordel, at den stadig er i Brug.

Trykfejl

i »Ærøboen«, nr. 2 i billedunderskriften side 1. I stedet for St. Andreas Kirke, læs: St. Ansgars Kirke.